

KALKINMADA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ VE KAPSAYICILIK¹

Mehtap Tunç

Doç.Dr.Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, mehtap.tunc@deu.edu.tr, ORCID:
orcid.org/0000-0002-0653-5079

Makale Bilgisi

Makale Tarihsel Süreci:

Geliş Tarihi:02 /01/2023

Düzeltilme Tarihi: 18/04/2023

Kabul Tarihi: 16/06/2023

Anahtar Kelimeler: Kadın
Girişimciliği, Kapsayıcı
Kalkınma, Sosyal Girişimcilik

JEL Kodları:

B54,E24,F63,L26

Özet

Küreselleşme, neoliberal politikaların etkisiyle yoksulluğun kadınlaşmasına yol açmış ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini artırmıştır. Bu süreçte, kadınların kalkınmadaki rolünün güçlenmesi, cinsiyet temelinde eşitsizliklerin ve yoksulluğun giderilmesi amacıyla kadın girişimciliği ve kapsayıcı politikalar gündeme gelmektedir. Bu çalışmanın amacı, kalkınmada kadın girişimciliğinin rolü ve kapsayıcı kalkınma yaklaşımı arasındaki bağı ortaya koymaktır. İlgili yazın değerlendirildiğinde çalışmada, ülkeler ve firmalar ölçeğinde inovasyon odaklı, sosyal girişimciliği destekleyen kapsayıcı bir kalkınma anlayışının kadın girişimciliğini artıran önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır.

WOMEN ENTREPRENEURSHIP AND INCLUSIVE IN DEVELOPMENT

Article Info

Article history:

Received: 02/01/2023

Revised: 18/04/2023

Accepted: 16/06/2023

Keywords: Women
Entrepreneurship, Inclusive
Development, Social
Entrepreneurship

JEL Codes: B54,E24,F63,L26

Abstract

Globalization has led to the feminization of poverty with the effect of neoliberal policies and increased gender inequality. In this process, with the aim of empowering the role of women in development and eliminating gender-based inequality and poverty; women entrepreneurship and inclusive development approach is being discussed. In this article; the relation between women entrepreneurship in development and inclusive development is being discussed. In this study, with the help of the current literature; it is emphasized that an innovation focused and inclusive development approach with respect to firms and countries is an factor that increases women entrepreneurship.

¹ Tunç, M. (2023). Kalkınmada Kadın Girişimciliği ve Kapsayıcılık, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Çalışmalar Dergisi*, 4,(1), 96-110.

GİRİŞ

Bilgi toplumunda insan sermayesi merkezli, inovasyon odaklı ve kapsayıcı yeni bir kalkınma anlayışı gündeme gelmektedir. Yenilik odaklı kalkınmanın en dinamik unsurlarından birisi ise girişimcilerdir. Girişimcilik geçmişten günümüze kalkınma sürecinde önemli rol oynamıştır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde girişimciler az sayıda, gelişmiş ülkelerde ise girişimciler çok sayıdadır. Kadın girişimciliği ise kalkınmada kadın istihdamını artırmak ve kadının toplumdaki konumunu güçlendirmek açısından uluslararası kuruluşların, ülkelerin ve firmaların sosyal sorumluluk anlamında ilgi çeken alanlardan birisidir. Kalkınmada kadın emeğini açıklayan geleneksel ve yeni yaklaşımlar, kadının toplumdaki konumunu sorgulayan feminist yaklaşım doğrultusunda cinsiyet temelinde eşitsizliklerin giderilmesi amacıyla kadının işgücüne katılımı ve kadın girişimciliği gelişme sürecinin önemli belirleyici etmenlerinden birisidir. 1990 sonrası ortaya çıkan küreselleşme olgusu ise dünyada yoksulluk ve eşitsizlikleri artırmıştır. Yoksulluktan en fazla etkilenen dezavantajlı kesimlerden birisi kadınlardır. Bu durum, dünya ekonomisinde yoksulluğun kadınlaşmasına neden olmuştur. Kadın yoksulluğunun azaltılması, kadının ekonomik yaşama katılımının artırılması ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin giderilmesi açısından dünyada kadın girişimciliğine ilgi artmıştır.

Ülkelerin sahip olduğu girişimcilik ve inovasyon düzeyi teknolojik gelişme düzeyi, uluslararası rekabet gücü ve konumlarını belirlemektedir. Bilgi teknolojilerinin artan verimler özelliği ise girişimcilik ve inovasyon düzeyini artırıcı etkiye sahip olduğu ifade edilebilir. Bilgi toplumuna geçiş sürecinde, kadın girişimciliği sosyal girişimcilik boyutunda değerlendirilebilmektedir. Bu çerçevede, kalkınmanın sosyal boyutu ve kadını kapsayan politikalar ön plana çıkmaktadır. II. Dünya Savaşı sonrası kalkınmada iktisadının gelişimiyle birlikte daha çok büyüme, gelir odaklı politikalara dikkat çekilmiş, kadının kalkınmadaki rolü ele alınmamıştır. İnsan sermayesi unsuru olarak kadının kalkınmada üretici ve toplumsal rolleri bulunmaktadır. 1970'li yıllarda eşitsizliklerin artmasıyla mutlak yoksulluk kavramını ele alan Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı ve çevre ve insan sağlığına dikkat çeken sürdürülebilir kalkınma yaklaşımı gündeme gelmiştir. Bu yaklaşımlar, 1990 sonrası bilgi teknolojilerinin gelişimiyle ortaya çıkan bilgi toplumunun kalkınma stratejisi insani kalkınmanın insan odaklı olmasına yol açan temel yaklaşımlardır. Bu süreç içerisinde cinsiyet temelinde de eşitsizliklerin giderek artmasıyla kadını ve kadın girişimcileri esas alan yeni yaklaşımlar gündeme gelmiştir.

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde, insan odaklı politikalar ve yoksulluğun kadınlaşmasına bağlı olarak kalkınmada kadınların girişimci rolü daha çok sorgulanmaktadır. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde dışa bağımlılığın azaltılması açısından da girişimci yeteneğinin ortaya çıkarılması ve yenilikçi-inovasyon odaklı yaklaşımlar son derece önem içermektedir. Kadın girişimciliği ise bu süreci hızlandıran etken olmasının yanı sıra kadın emeğinin refah düzeyinin yükseltilmesi ve kadının yoksullaşma sürecinin önlenmesi açısından da ayrı bir değer içermektedir. 1990'lı yılların sonunda kapsayıcı kalkınma anlayışının gelişimiyle birlikte kadın girişimciliği, kalkınmada kadının istihdama katılımı ve toplumda kadının konumunun güçlenmesi bağlamında uluslararası kuruluşların, ülkelerin ve firmaların ilgisini çekmiştir. Dünya ekonomisinde büyüme ve kalkınma anlayışındaki değişim insan sermayesi ve insani kalkınma hedefinin ortaya çıkmasıyla birlikte insan sağlığını tehdit eden çevre, insan kaynağının niteliğini artıran eğitim ve kadın hakları daha çok ön plana çıkmaktadır. Bu değişim karşısında ekonomideki karar birimleri iktisadi karar ve davranışlarını düzenlemek durumundadırlar. Bu çerçevede, kapsayıcı küresel çözümler üretilmektedir. Bunlardan birisi de finansal kapsayıcılık kapsamında kadın yoksulluğun önlenmesi ve kadının ekonomik yaşama katılımının sağlanması amacıyla 1980 sonrası tüm dünyada özellikle de az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde uygulama alanı bulan mikro kredilerdir.

Bu çalışmada, kapsayıcı kalkınma politikalarının kadın girişimciliği üzerindeki etkisini ortaya koymak amacıyla teorik çerçeve değerlendirilmekte ve yoksulluğun kadınlaşması, kalkınmada kadın girişimciliği ve kapsayıcılık ilişkisine dikkat çekilmektedir. Bu amaçla, çalışmada öncelikle kalkınmada kadın girişimciliğinin rolü ele alınmaktadır. Daha sonra kapsayıcı kalkınma olgusu ve kadın girişimciliği ilişkisi incelenmektedir. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise kapsayıcı politikalar çerçevesinde mikro kredi uygulamaları üzerinde durulmaktadır.

KALKINMADA KADIN GİRİŞİMCİLİĞİNİN ROLÜ

Sosyoekonomik gelişme süreci içerisinde ulusların gelişmişlik düzeyleri değerlendirildiğinde girişimciliğin sürecin önemli dinamiklerinden birisi olduğu görülmektedir. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş sürecinde girişimciler sanayileşme açısından önemli rol üstlenmişlerdir. Geleneksel yaklaşımlarda, girişimciler kar beklentisiyle iktisadi karar ve davranışlarını belirlemektedir. Bilgi toplumunda ise girişimcilik yeteneğinin bir insan sermayesi unsuru olarak ön plana çıktığı ve inovasyon odaklı gelişme sürecine katkı verdiği gerçeği üzerinden tartışmalar sürmektedir. Dünya ekonomisinde, kadın ayrımcılığının gelir ve insani açıdan eşitsizliklere yol açması nedeniyle kadın girişimciliği ülkelerin ve uluslararası kuruluşların artan ölçüde önem verdiği alanlardan birisidir.

Girişimcilik kavramı ilk olarak 1755’de Cantillon tarafından kullanılmış ve belirsizlik ortamında risk alan ve gelir elde eden birey olarak tanımlanmıştır. J. B. Say, 1803’de girişimciyi keşfedilmemiş fırsatları ve kaynakları bir araya getiren ve getiri sağlayan birey olarak tanımlamıştır. Girişimcilik kavramının literatürde çeşitli tanımları bulunmakla birlikte J. Schumpeter yenilikçilik kavramını iktisat literatürüne ilk kazandıran iktisatçıdır. Schumpeter’e göre girişimci gerçekleştirdiği yeniliklerle var olanı yeni, etkin ve verimli faaliyetlerle yıkan ‘‘yaratıcı yıkım’’ birey olarak tanımlamıştır (Yener, 2018:16). Girişimcilik yenilikçi-inovatif süreçleri de içinde kapsamakta ve kalkınma sürecinin sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. Bu bağlamda, bilgi toplumuna geçiş sürecinde girişimcilik, inovasyon, ar-ge faaliyetleri ülke ve firmaların en önemli dinamiklerini oluşturmaktadır.

Schumpeter, neoklasik iktisadın sermaye ve kâra bakış açısını kabul etmemiştir. Schumpeter’e göre sermaye bir üretim aracı olarak değil girişimciler için inovasyon sürecinde gerekli satın alma gücü olarak ele alınmaktadır. Kredi vd. finansal olanaklar ile belli bir satın alma gücüne ulaşan girişimci, bu olanaklar ile üretim araçlarına erişebilecektir. Schumpeter’e göre iktisadi gelişmede inovasyon itici bir güçtür. Schumpeter’in inovasyon yaklaşımı, iktisadi gelişme sürecinde dünya ekonomisinde gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ekonomilere yeni olanaklar ve hedeflere ulaşma noktasında yenilikçi bir kalkınma anlayışını beraberinde getirmektedir. (Kitapçı, 2019: 56). 1990 sonrası bilgi teknolojilerinin gelişimiyle ortaya çıkan bilgi toplumu aşamasında ise inovasyon ve girişimcilik etkileşimli olarak ülkelerin rekabet gücünü ve dışa açıklık seviyesini belirlemektedir. Kadın girişimciliği ise söz konusu gelişme potansiyelini ileriye taşıyacak ve dünyada gelir adaletsizliğinin azalmasını sağlayacak bir özelliğe sahiptir.

İnsan sermayesi kuramının öncüsü olarak kabul edilen T. W.Schultz’a göre girişimcilik, dinamik ekonomide görülen yaygın bir faaliyettir. İktisadi yaşamda sadece bürokratlar ve çiftçiler değil, aynı zamanda emekçiler, öğrenciler, ev hanımları ve tüketiciler bir çok insan girişimcidir. Girişimcilik getirileri, dinamik bir ekonomide önemli bir gelir kaynağıdır. Eğitimle kazanılan girişimcilik yeteneğinin ekonomik değeri ise belirlenebilir ve ölçülebilir. Kavramsal olarak her girişimcilik eylemi risk ve belirsizlik içermektedir. İnsan sermayesi kuramına göre eğitim gibi girişimcilik yeteneği de bir insana yatırım unsuru olarak kabul edilmektedir (Schultz,1980:437). Kalkınmada girişimci yeteneği kuramına göre ise düşük gelirli ekonomilerde girişimciler daha az sayıda ve risk üstlenme isteği düşük, gelişmiş ekonomilerde ise girişimci sayısı daha fazla, risk üstlenme isteği

yüksektir (McClelland, Schumpeter). Kalkınma sürecinde girişimcilik yeteneği ve risk üstlenme isteği yaşam boyu eğitim ve başarıya odaklanma düzeyi ile ilişkilendirilmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde kadınların eğitim düzeyinin daha düşük olması ve toplumsal, kültürel, ataerkil ve psikolojik faktörlere bağlı olarak kadınların başarıya odaklanma düzeyi daha düşük olabilmektedir. Bu durum, kadın girişimciliğinin önünde engel oluşturmaktadır. Bu anlamda, sosyal devletin varlığı çerçevesinde kapsayıcı politikalara gereksinim bulunmaktadır. Kapsayıcı bir kalkınma anlayışının en önemli unsurunun ise eğitim olduğu ifade edilebilir.

Yenilik diğer bir ifadeyle inovasyon ‘yeni fikirlerin yaratılması ve ekonomik faaliyetlere uygulanması’ olarak tanımlanmakta ve ekonomik büyümenin uzun dönemli performansının en önemli belirleyicisi olmaktadır. “Doğrusal model olarak tanımlanan birinci kuşak yenilik kuramları yeniliği firmaların bünyesinde bilimin uygulanmasının doğal bir sonucu olarak ortaya çıkan süreçler olarak ele alırken, sistem yaklaşımını öne çıkaran ikinci kuşak modeller yeniliğin meydana geldiği işbirliği ağlarına odaklanmaktadır” (Tuncel ve Bakır, 2010:19,20). Schumpeter’in yaratıcı yıkım sürecine göre teknolojik gelişme, ekonomik büyümenin ve yaşam kalitesindeki artışın ana kaynağıdır. Sıçrama yapan yeniliklerin üretilmesine yönelik teşvikler monopolcü kar elde etme olasılığını artırmaktadır. Orijinal 'büyük-daha iyi' hesabı büyük firmaların sıçrama yapan yeniliklerin kaynağı olma ihtimalini artırmaktadır. Buna karşılık, yeni 'küçük-iyidir' hesabı, küçük, yeni firmaların sıçrama yapan yeniliklerin kaynağı olma ihtimalinin yüksek olduğu görüşünü desteklemektedir. Yüksek büyüme ve yaşam standartları kapitalizmin temel gerçeği olarak kabul edilen yaratıcı yıkım varsayımını desteklemektedir (Diamond, 2006:139).

İnovasyon ve girişimcilik, uzun dönemde iktisadi büyümenin en önemli belirleyicisi durumundadır. Girişimciler, inovatif yeni ürün ve süreçleri ticarileştirerek ekonomiye dinamizm kazandırmaktadırlar. İnovasyon ve girişimciliğin yoğun yaşandığı ekonomiler ise bilgi ekonomileri olarak tanımlanmaktadır. Bu ekonomilerde firmaların rekabet edebilmeleri ve piyasada kârlılıklarını sürdürebilmesi amacıyla yeni buluşlar ve inovasyon yapma yeteneklerini geliştirmeleri zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, Zhao (2005), inovasyon ve girişimcilik arasında tamamlamalı bir ilişki olduğunu ifade etmektedir. Bu yaklaşımda, inovasyon girişimciliğin kaynağı, girişimcilik ise inovasyonun gelişmesini ve ekonomik değerinin oluşmasını sağlayan bir unsur olarak görülmektedir. Girişimci, faaliyet alanını genişletmek ve büyümeyi sağlamak açısından inovasyonu kullanmaktadır. Ancak, bu anlamda girişimciliğin başarısında yönetim anlayışı ve kurum kültürünün önemi ise açıktır. İnovasyon temelli bir yönetim anlayışı girişimciliğin gelişmesine yardımcı olacağı söylenebilir. Girişimcilik ve inovasyon arasındaki ilişkiyi açıklayan literatürde Brazeal ve Herbert (1999), Zhao (2005), McFadzean vd. (2005) ve Shaw vd. (2005) vd. birçok model bulunmaktadır (Işık vd., 2015: 64-69). Girişimcilik ve inovasyon arasındaki güçlü bağ, ulusal ve küresel anlamda rekabet gücünün artırılması, ülkeler ve firmaların yanı sıra kadın istihdamı açısından da önemli fırsatları beraberinde getirmektedir.

Bilgi toplumunu açıklayan yeni- içsel büyüme modellerine göre büyümeyi belirleyen faktörlerden birisi ar-ge faaliyetlerinin yol açtığı teknoloji ve yeniliklerdir. ar-ge faaliyetlerinin temelinde ise Schumpeter’in yaklaşımı yer almaktadır. Schumpeter’e göre ekonomik değişimin temel unsuru ar-ge harcamaları ve yeniliktir (Özer ve Çiftçi, 2009:220). Kapitalizm ve küreselleşme ile artan eşitsizliklerin sosyal alan üzerindeki etkileri sosyal girişimcilik, sosyal inovasyon, kapsayıcılık gibi yeni kavramların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Sosyal girişimcilik, belli bir sosyal amaca yönelik girişimcilik faaliyeti olarak tanımlanmaktadır. Sosyal girişimcilik, fırsatları yenilikçi bir şekilde kullanır ve bu şekilde, sosyal gereksinimleri karşılamak için farklı kaynakları bir araya getirerek ve sosyal sorunları çözmek için stratejiler oluşturarak sosyal değer ve değişim yaratır. Sosyal sorunlar

çoğunlukla küresel kaynaklı olduğu kadar yerel kaynaklı da olabilmektedir. Atık yönetimi, kapsayıcı kuruluşlar, azınlıkların ve dezavantajlı grupların işgücüne ve arayışına sosyal katılımını güçlendirmek gibi diğer birçok alana kadar çeşitlilik göstermektedir. Sosyal girişimciler yerel sosyal ihtiyaçları belirleyerek, bu ihtiyaçları karşılamak için sürdürülebilir çözümler geliştirmeye çalışırlar. Sosyal girişimcilik faaliyetleri için sosyal ağlardan yararlanılmaktadır (Ozeren vd.,2018:1206, 1207). Sosyal girişimcilik ticari girişimcilik değil, toplumsal faydayı esas almaktadır.

Girişimciliğe yüklenen sosyoekonomik roller doğrultusunda ise kadın girişimciliğinin desteklenmesinin nedenleri üç yaklaşım ile açıklanabilir: “Büyüme yaklaşımı, iş yaratma yaklaşımı ve yoksulluğu azaltma yaklaşımı. Büyüme yaklaşımı, kadın girişimciliğini bir bütün olarak ekonominin büyümenin bir kaynağı olarak ele almaktadır. İş yaratma yaklaşımının temelinde ise işsizlikle mücadelede daha geniş stratejiler adına kadın girişimciliğinin desteklenmesine yönelik bir bakış açısı söz konusudur. Yoksulluğu azaltmaya yönelik yaklaşım, yoksul kadınların ve ailelerinin hayatlarını idame ettirebilmesinin bir aracı olarak, onların kendi işlerine sahip olması gereğine öncelik vermektedir. Kadın girişimciliğinin desteklenmesinin altında yatan farklı gerekçeler, aynı zamanda politika önceliklerine de yansımakta ve politika uzanımlarında farklı yaklaşımlara yol açabilmektedir. Örneğin, AB’deki faal işgücü piyasası politikaları büyük ölçüde iş yaratma gerekçesine dayalı olarak kendi işinde çalışmalarını teşvik etmekte ve kadınların faydalanması için bu amaca yönelik programlar işletilmektedir. ABD ve Kanada’da ise ekonomik büyüme gerekçesine dayalı yaklaşımlar, düşük gelirli mikro-girişimcilerden ziyade daha büyük işletmelerin formel sektör girişimcilerine yönelik risklere odaklanmaktadır. Buna karşılık, özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve Doğu Avrupa ülkelerindeki kadınların kendi işinde çalışmalarını destekleyen sivil toplum örgütlerine dayalı birçok program, yoksul ve savunmasız kadınları hedefleyerek; tipik bir yoksulluğu azaltma gerekçesine dayalı bir yaklaşımı ortaya koyarlar. Bu noktada, en önemli sorun, bu programların iktisat politikalarını belirleyen hükümetlerin programlarıyla bağlantılı olarak tasarlanması gereğidir. Bu konuda bir eksiklik olursa, bahsi geçen programlar kadınları ekonomik sisteme entegre etme yoluyla onlara yardımcı olmak yerine, onları marjinalize ederek, toplumdan izole olma riskiyle karşı karşıya bırakabilirler. Dünyada varlığını sürdüren erkek egemen nitelikteki sosyoekonomik ve politik yapıların tipik uzantısını, genel olarak girişimcilik konusunda da görmek mümkündür”. (Soyak, 2010:130, 131). Geleneksel toplumlarda erkek egemen bakış açısının hakim olması ile birlikte bilgi toplumu bilgi teknolojilerinin gelişimiyle tüm kesimlerde değişim ve dönüşümü beraberinde getirmektedir.

Dünyada kadın girişimciliği daha çok 1980 sonrası farklı disiplinlerin ilgi odağı olmuştur. Kadın girişimciliğine yönelik yapılan çalışmalar, genellikle kadınların sosyal, demografik özellikleri, iş kurma nedenleri ve karşılaştıkları sorunlar, örgütlenme faaliyetlerini içermiştir. Kadınların cinsiyet rolleri dikkate alındığında kadın ve erkeklerin istihdam alanları arasında farklılıklar bulunmaktadır. Sektöre giriş kolaylığı, daha az sermaye ve donanım gerektirmesi gibi nedenlerle, girişimci kadınlar genellikle hizmet ve ticaret sektöründe faaliyet göstermektedir. Ayrıca bu sektörlerde yürütülen faaliyetler, kadına iş ve aile yaşamını dengeleme olanağı sunabilmektedir. İmalat sektöründe ise kadın girişimci daha sınırlı sayıdadır (Yetim, 2002:81). Kalkınmada kadın emeğinin duygusal emek, bakım emeği, hane içi emek olarak görülmesi, kadın girişimciliğini toplumsal ve düşünsel anlamda sınırlayan bir etken olarak değerlendirilebilir.

Literatürde kadın girişimci, “ev dışı bir mekanda, kendi adına kurduğu bir işletmesi olan, bir işletmede tek başına veya çalıştırdığı diğer kişilerle birlikte çalışan veya sahibi olması sıfatıyla ortaklık kuran, iş ile ilgili olarak çeşitli kamu ve özel kuruluşlarla temaslara geçen, işletmenin geleceği ile ilgili planlar yapan, işletmeden elde ettiği kazancı, yatırım ve kullanım alanları üzerinde

söz sahibi olan, işletmesi adına tüm riski üstlenen kadın” olarak tanımlanmaktadır. Kendi mesleğini yapan kadınlar ise eğitimini aldıkları alanlarda bir riske girmeden çalıştıkları için girişimci tanımına girmemektedirler. Kadınları iş kurmaya iten faktörler, ülkenin ekonomik koşullarından kaynaklanan işsizlik sorunları, kadınlara uygun olmayan iş koşulları ve kadınların özellikle ücretli işlerde cinsiyet ayrımcılığına uğramaları sayılabilmektedir. Bağımsızlık ve kendini gerçekleştirme isteği, kendi işinin patronu olma, aile ve iş sorumluluğu arasındaki dengeyi kurma isteği gibi çekme faktörleri de kadınları iş kurmaya yönelten faktörler arasında sayılabilmektedir (Yetim, 2008,81). Çocukları ve kadınları baskı altına alan toplumlarda yaratıcılık ve girişimcilik düzeyi daha düşük olmaktadır. Kadının özgürleşmesinin kadının yaratıcılığını artmasında önemli bir faktör olduğu söylenebilir.

Kadının istihdama katılımı ile ilgili çalışmalara bakıldığında, 1980 öncesi büyümeye katkı açısından olumlu olarak değerlendirilmemiştir. 1980 sonrası piyasa ekonomisinin gelişimiyle birlikte küçük ölçekli işletme girişimciliğinin desteklenmesi ile kadın girişimciliğinin de önem kazandığı ifade edilebilir. Küçük ölçekli işletmeler ve girişimciliğin teşviki, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin kalkınması açısından oldukça önemlidir. Bu kapsamda, kalkınmada küçük girişimciliğin yaygınlaştırılması, geliştirilmesi, kadın girişimcilerin mikro finans uygulamaları ile desteklenmesi yönünde finansal kapsayıcı politikalar izlenmiştir (Soysal, 2010:90).

Kalkınmada kadın emeği ve kadın girişimciliği bir insan sermayesi unsuru olarak değer yaratmaktadır. Dünya ve Türkiye ekonomisinde ise kadın girişimciliği konusunda yapılan bir çok araştırma bulunmaktadır. Girişimcilik ve kadın girişimciliğini tarihsel süreç içinde değerlendiren çalışmalar (Aşkın, 2011; Topkaya, 2013) olduğu gibi; bölgesel gelişmeye yönelik çalışmalar da (Soysal, 2010;Yalman ve Gündoğdu, 2014; Yirik ve Yıldırım 2014, Batı ve İnel, 2015; Batı ve İnel, 2015) bulunmaktadır. Uluslararası, küresel, yerel ve bölgesel alanda kadın çalışmalarına ve kadın girişimciliğine ilgi giderek artmaktadır.

KADIN GİRİŞİMCİLİĞİ VE KAPSAYICI KALKINMA

Kalkınmada kadınlar hane içi ve hane dışı emekleri ile katkı sağlamaktadırlar. Kadınlar hane dışında gelir elde etseler bile çocuk, hasta, yaşlı bakım vd. işler nedeniyle üretken sayılmamaktadır. 1970’li yıllarda kadınların kalkınmadaki rolünü toplumsal cinsiyet yaklaşımı ile açıklayan feminist iktisat yaklaşımına göre kadınlar toplumsal, kültürel ve ataerkil faktörler nedeniyle de piyasa dışında kalmaktadır (Toksöz, 2011:86). Kadın emeğinin bakım emeği, duygusal emek olarak değerlendirilmesi kadının kalkınmada ikincil emek olarak değerlendirilmesine yol açmıştır. Bu süreçte ise kadının işgücüne katılım oranı düşmekte ve kadın üretken alanlarda istihdam edilememektedir. Özelliklerde az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde ise ataerkil, toplumun zihniyet yapısı vd. nedenlerden dolayı kadınlarda okuma yazma oranının ve eğitim düzeyinin düşüklüğü ise kadının marjinal fiziki verimliliğini düşürmekte, kayıt dışı işlerde çalışmasına, nitelsiz emek kapsamında düşük ücret ödenmesine neden olmaktadır.

Kadının kalkınmada ikincil emek olarak değerlendirilmesinin yanı sıra küreselleşme süreci de kadının toplumdaki yerini olumsuz yönde etkilemektedir. 1980’li yıllarda Dünya Bankası’nın öncülüğünde piyasa ekonomisini destekleyen neoliberal politikalar sonucunda yoksulluk giderek artmıştır. 1990’da Birleşmiş Milletler yoksulluğu evrensel bir sorun olarak tanımlamıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ekonomilerde yoksul insanların sayısında artış gözlenmiştir. Yoksulluktan en fazla etkilenen ise çocuk ve kadınlardır.

1990’da Birleşmiş Milletler insani gelişme yaklaşımını benimsemiştir. İnsani gelişme sürecinde gelir yoksulluğu yerini insani yoksulluk kavramına bırakmıştır. İnsani gelişme yaklaşımından hareketle insani yoksulluk kavramı A. Sen’in “Kapasite Yaklaşımı”ndan hareketle ileri sürülmüştür (Sen, 1993). Kadın yoksulluğu ise insani yoksulluk kapsamında değerlendirilebilmektedir. Kapasite

yaklaşımı doğrultusunda kadınların kapasite-yapılabilirlik ve başarıya odaklanma düzeyleri kadın girişimciliğini destekleyeceği ve kadının toplumdaki konumunun güçleneceği ifade edilebilir.

Dünyada yoksulluğun ve kadın yoksulluğunun giderek artması eşitlikçi, yoksul yanlısı, kapsayıcı politikaların gündeme gelmesine yol açmıştır. Kapsayıcı kalkınma yaklaşımı doğrultusunda sosyal girişimcilik, sosyal inovasyon alanlarındaki gelişmelerle birlikte kadının marjinal fiziki verimliliğini arttırmaya yönelik uygulamalardan en önemlisi ise mikro kredi uygulamaları olmuştur. Bilgi toplumunun insani kalkınma stratejisi de dünyada kadın ve kadın haklarına verilen önemin artması ve kadın yoksulluğunun azaltılması yönünde girişimlerin gerçekleştirilmesine katkı sağlamıştır.

Yoksulluğun kadınlaşması kavramı ilk defa 1978’de Diane Pearce tarafından kullanılmıştır. İstatistikler ekonomide kadınların erkeklere göre daha dezavantajlı konumda olduğunu göstermektedir (Pearce, 1978). Yoksulluğun kadınlaşması kavramı literatürde 1950-1970 yılları arasında Amerika’da kadının işgücüne katılımının artmasına rağmen yoksul kadınların sayısındaki artış ile tartışılmaya başlanmıştır. 1995 yılında 4. Dünya Kadın Konferansında da “Yoksulluğun Kadınlaşması” kavramına yer verilmiştir. Aile yapılarının değişmesi, boşanma oranlarındaki artış, evlilik dışı çocuk sahibi olma oranının artması ve çocuk, hasta, yaşlı bakımı, eğitim düzeyinin düşüklüğü gibi nedenler yoksulluğun kadınlaşmasına neden olmaktadır (Gerşil,2015:162).

Dünya Bankası ve IMF 1999’da kadın yoksulluğuna dikkat çekmiştir. Kadın yoksulluğunun azaltılmasına yönelik emek-yoğun ekonomik büyüme, eğitim ve sağlık vd. insan sermayesine yatırım, özellikle marjinal gruplara sosyal yardımlar, sosyal devlet uygulamaları gibi çeşitli politika önerileri ileri sürmüşlerdir (Bradshaw, Chant ve Linneker, 2017). Dünyada yoksulluğun ve kadın yoksulluğunun artması ile 1990’lı yılların sonunda kapsayıcı kalkınma yaklaşımının ileri sürülmüştür. Günümüzde uluslar eşitsizliklerin artması karşısında çevreye, kadın haklarına, demokrasi vd. dikkate alan iyi büyüme olgusuna yönelmişlerdir.

Kadın yoksulluğunun azaltılmasına ilişkin teorik yaklaşımlar bulunmaktadır. Birinci yaklaşıma göre ekonomik büyümeye öncelik veren bir kalkınma anlayışının yoksulluğu azaltacağı öngörülmektedir. Bu yaklaşımda kadın yoksulluğu ayrıca ele alınmamaktadır. İkinci yaklaşım cinsiyet eşitliğinin kalkınmayla ilişkilendirilmesi ve hane içi geçime ilişkin stratejilerin bir olanak olarak düşünülmesidir. Üçüncü yaklaşım ise kadın yoksulluğuna yönelik doğrudan bir yaklaşım olmayıp, cinsiyetler arası eşitsizliğin azaltılmasına yönelik politika önerilerini içermektedir (Şener, 2012:52).

Bilgi teknolojilerinin gelişimi, insani kalkınma süreci ve eşitsizliklerin arttığı bir dünyada kapsayıcılık önem kazanmaktadır. Bu süreçte büyüme ve kalkınma anlayışı gelir odaklı değil insani odaklı ve kapsayıcı olmak durumundadır. Bu doğrultuda firmalar vd. iktisadi karar ve davranışlarını düzenleme ihtiyacı ortaya çıkmaktadır.

Kapsayıcı kalkınma yaklaşımı 1990’lı yılların sonlarında yoksulluk, eşitsizlik, temel hak ve özgürlüklerden yararlanamama, ayrımcılık, cinsiyet eşitsizliği, kadın yoksulluğu, insani gelişmeyi içermeyen gelir odaklı yaklaşımlar karşısında Dünya Bankası, Dünya Ekonomik Formu, Birleşmiş Milletler, OECD, IMF gibi uluslararası kuruluşların girişimleri ile ortaya çıkan bir kalkınma anlayışı olarak nitelendirilmektedir (Tunç, 2018:23). Geleneksel kalkınma yaklaşımlarında kalkınmanın sosyal ve insani boyutu ihmal edilerek daha çok büyüme, gelir odaklı politikalara öncelik verilmiştir.

Kapsayıcı Kalkınma, sadece ekonomik değil, sosyal, yapısal, insani, çevre ve finans olmak üzere kalkınmanın birçok boyutuna dikkat çeken uzun dönemli bir strateji olarak ele alınmaktadır. Uluslararası kuruluşlar ise bu stratejinin paydaşları olarak kabul edilmektedir. 1990’lı yıllarda Dünya Bankası kalkınma olgusuna bütüncül bir yaklaşım getirmiştir.. Dünya Bankası’na göre ekonomik büyümeye öncelik veren bir kalkınma anlayışının yoksulluğun azaltılmasında yeterli olmayacağı,

kalkınmanın sosyal boyutunu ihmal ederek ekonomik büyümenin sürdürülemeyeceği ifade edilmiştir. Bu çerçevede tüm kesimler için kapsayıcı kalkınma politika önerisi getirilerek üç boyutlu bir yaklaşım sergilenmiştir. Bunlardan birincisi fırsatların desteklenmesidir. Bütüncül bir kalkınma anlayışı için özellikle yoksul insanlar, marjinal kesimler için fırsatları artırmak önem kazanmaktadır. İkincisi, güçlendirir. Yoksulların ekonomik ve siyasal alana katılımını güçlendirerek, cinsiyet, etnik, ırk, sosyal statü vd. unsurlar nedeniyle ortaya çıkan sınırlılık ve engelleri önlenmesi ve devletin yoksulların gereksinimlerini karşılamak üzere sorumluluk alanlarının genişletilmesidir. Üçüncüsü ise güvenlidir. Yoksul kesimin hastalık, ekonomik kriz, şiddet, sosyal dışlanma, doğal felaketler vd. karşısında korunmalarını, sosyal güvenliğinin sağlanmasıdır (Metin, 2013: 221,222).

1980'li yıllarda izlenen neoliberal politikalar “Washington Uzlaşısı” politikalar olarak da adlandırılmaktadır. Serbest piyasa yönelimli Washington Uzlaşısı tipi politikalar 1990 yılına kadar büyüme, yoksulluk ve gelir eşitsizliğini azaltan rasyonel politikalar ifade edilmiştir. Ancak, 1990 sonrası küreselleşme süreci ile de birlikte yoksulluğun artması kapsayıcı büyüme tartışmalarını beraberinde getirmiştir. 1990'lı yıllardan 2000'li yıllara doğru geçen dönem Washington Uzlaşısı politikalarından yoksul yanlısı, kapsayıcı politikalara geçiş sürecini yansıtmaktadır. Doğu Asya ülkeleri (Güney Kore, Hong Kong, Singapur vd.) gerek gelir gerek insani kalkınma açısından üst gelir grubuna ve başarıya taşıyan politikaların piyasa ekonomisi değil, sosyal ve kapsayıcı politikalar olduğu görülmektedir. Bu ülkeler kapsayıcı politik tercihlerde bulunmuşlardır (Özütler, 2018: 1457).

Toplumda yer alan kesimlerin cinsiyet, ırk, din, dil vd. ayırma gitmeden toplumsal yaşama katılımı sosyal kapsayıcılık olarak da değerlendirilebilmektedir. Tüm kesimlere daha iyi eğitim, sağlık hizmetleri sunmak, kadın istihdamı ve kadın girişimciliğini artırmak vd. alanlarda sosyal devletin varlığı önem taşımaktadır. Ayrıca, firmaların sosyal sorumluluk projelerinin de sosyal kapsayıcılığı, kadın istihdamı ve kadın girişimciliğinin teşvik edeceği söylenebilir.

Literatürde kapsayıcı büyümeyi dikkate alan bir çok çalışma bulunmaktadır. Ali ve Son (2007), Aoyagi ve Ganelli (2015) tarafından Sherriffdeen ve Olorunfemi (2016), Corrado ve Corrado (2017), Ngepah (2017), Oluseye ve Gabriel (2017), Özütler (2018), Whajah vd. (2019), Adejumo vd. (2020), Avcı ve Tonus (2020), Oyinlola vd. (2020), Amponsah vd. (2021), Oyinlola vd. (2021) vd. yapılan çalışmalarda kapsayıcı büyüme olgusuna dikkat çekilmiştir. Yapılan araştırmalar kamu harcamaları arttıkça kapsayıcılığın artması yönünde eğilimlerin yüksek olduğunu göstermektedir. Keyifli, Karakurt ve Şentürk(2022) tarafından yükselen piyasa ekonomileri üzerine yapılan bir araştırmada kamu kesimi büyüklüğü ile kapsayıcı büyüme arasında güçlü ilişkiye dikkat çekilmiştir (Keyifli vd.,2022:39-69).Bu doğrultuda uygulanacak kamu politikaları kapsayıcılığı artıracak ve kadın yoksulluğunun azaltılması, kadın girişimciliğinin desteklenmesi açısından da devletin değişen rolü vurgulanmaktadır.

Kapsayıcı kalkınma çerçevesinde kapsayıcı büyümenin temel araçlarından birisi de “üretken istihdam” kavramıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nün tanımına göre üretken istihdam “çalışan kişinin ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerin yoksulluk sınırının üzerinde bir yaşam standardı elde etmeleri için yeterli geliri sağlayan istihdam türü” olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca, üretken istihdam istihdamın kalitesini göstermektedir. Yoksulluğun azaltılması açısından üretken istihdam arasında güçlü bir ilişki olduğu görülmektedir. “Çalışan yoksul” kavramı ise üretken istihdamdaki yetersizlik veya açığı ifade etmektedir. Kapsayıcı büyüme ve kalkınma sürecinde istihdamın artırılmasında, insan sermayesine yatırım, eğitim,iş geliştirme süreçlerinin desteklenmesi ve girişimcilik için uygun koşulların artırılması önem taşımaktadır. Girişimciliğin teşvik edilmesinde kurumsal altyapıyı geliştirmek ve devletin sağladığı olanakları sağlamak gerekmektedir. Üretken istihdamı artırmak açısından çalışan yoksullara ve kadınlara yönelik politikalar oldukça önem

taşımaktadır. Bu politikalar, kadınların ekonomik yaşama katılımını sağlamak, kadın girişimciliğini teşvik etmek, eğitim kredisi, mikro kredi gibi finansal destekler, gelir dağılımı asgari ücret düzenlemeleri vd.dir (Özgün, 2021,273-295).

Bilgi toplumunda İnovasyon odaklı gelişme aşamasında kapsayıcı politikalar çerçevesinde kadın girişimciliğinin desteklenmesi kadının güçlenmesini sağlayacak bir politika aracıdır. Kalkınmada kadının güçlenmesi yaklaşımı radikal feministler tarafından ileri sürülmüştür. Ekonomik ve siyasal yaşamda kadının haklarının erkeklere göre daha sınırlı olması, finansal kaynaklara erişimindeki zorluklar vd. faktörler nedeniyle kadının güçlenmesi önem taşımaktadır. Yoksulluk, eğitim seviyesinin düşüklüğü, şiddet, kırsal alanda yaşayan kız çocukları gibi kadınların içinde bulunduğu heterojen yapının dikkate alınarak firmalar ve devlet tarafından kapsayıcı politikaların bu yapıya göre düzenlenmesi gerekmektedir (Altun, 2017:53).

Kadınların çalışma yaşamında olması kadının güçlendirilmesini sağlayacaktır. Aynı işlerde çalışan kadınların ise güçlendirmesi daha olanaklı görülmektedir. Kırsal ve kentsel alanlarda kadına yönelik girişimcilik potansiyeli kadının güçlenmesi açısından önemli fark yaratmaktadır. Kadının özgürleşmesi, yaratıcılığını ve girişimciliğini engelleyen etmenler kırsal ve kentsel alana göre değişmektedir. Kentsel bölgelerde kadınların eğitim ve kültürel faktörlerin de etkisiyle değişime daha açık oldukları görülmektedir. Bu şekilde kadınların kentlerde daha üst pozisyonlarda istihdam edilebilmektedirler. Toplumsal cinsiyet eşitliğini desteklemeyen kültürel inanç sistemleri, kadınların özgür olmamaları, ataerkil, eğitim düzeyinin düşüklüğü ve psikolojik faktörlere bağlı olarak erkeklere göre kadınların rekabet gücünün zayıflığı kadının güçlenmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Bundan dolayı kadınların rekabet gücünü artıracak eğitim politikaları, yeniliklerin teşviki, mikro finans, kredi, tasarruf, sigorta gibi yenilikler kadın girişimciliğini artıracak, istihdam olanaklarına erişimini sağlayacaktır. Kurumsal alanda istihdamı artan ve daha girişimci olan kadınların daha özgür, finansal güçlenme olanakları daha yüksek bireyler olacaktır. Ancak, kadınların hane içi faaliyetleri de göz önüne alındığında belli alanlarda kadını güçlendirmenin söz konusu olacağı söylenebilir. Kadının güçlenmesini etkileyen farklı parametreler bulunmaktadır (Yenilmez, 2017:501,502). Bu parametreler toplumların gelişmişlik düzeyleri zihniyet yapıları ve kültürel faktörlere göre değişme gösterebilmektedir.

KAPSAYICI POLİTİKALAR: MİKROKREDİ UYGULAMALARI

Sosyal girişimcilik çerçevesinde kadın girişimciliğini artırmak açısından kapsayıcılık tartışmaları finansal kapsayıcılık düzeyinde ele alınabilir. Kadın istihdamını artırmak vd. amaçlar açısından bilgi teknolojilerinin gelişimiyle birlikte de finans sektöründe finansal kapsayıcılık uygulamalarına yer verilmektedir.

Finansal kapsayıcılık, finansal olanakların insani kalkınma ve dengeli gelir dağılımını sağlamak açısından kullanılması olarak ifade edilebilir. Kalkınmada kadınlar vd. dezavantajlı kesimlere yönelik düşük faizli kredi olanakları gibi kurumsal destekli politikaların uygulanması finansla kapsayıcılık üzerinde olumlu etkiye sahiptir. Geniş anlamda “kapsayıcı finansal gelişme” finans sisteminin yoksullar lehine gelişmesidir. Dar anlamda ise yoksul kesimin finansal hizmetlere erişimini içermektedir. “Kapsayıcı finansal gelişme ile finansal kapsayıcılık ise birbirinden farklıdır. Finansal kapsayıcılık finans sektörü büyümesinden bağımsızca yoksul kesimin finansal hizmetlere erişimindeki yükselmedir. Kapsayıcı finansal gelişmeyle finansal kapsayıcılıkla beraber sektörün hacim ve derinliğindeki iyileşmesidir”. Finansal kapsayıcılığın finansal büyümeye engel olmaması gerekmektedir. Aksi takdirde, kapsayıcı finansal gelişimin sağlanması zordur. Gelişmişlik düzeylerine göre ülkelerin risk ve getiri durumları değişmektedir. Ülkelerin birbiriyle entegre olması durumunda kapsayıcılık ve risk faktörleri paylaşılmaktadır. Bu durum küresel kapsayıcılık olarak da

ifade edilmektedir. Ancak, risk ve belirsizlik ortamında elde edilen finansal getiriler dolayısıyla küresel kapsayıcılık garanti edilememektedir (Özütler,2018)1455, 1456). Yine de küreselleşme sürecinde ülkeler ve kurumlar uluslararası kuruluşların belirlediği politikalar çerçevesinde uzun dönemli ortak kararlar alabilmektedir. Kapsayıcı bir finansal yapı finansal ürünlere erişebilme açısından sürdürülebilir bir yapıyı da beraberinde getirecektir. Mikro kredi uygulamaları ise kapsayıcı finansal gelişme ve finansal kapsayıcılık açısından kadın girişimciliğini artırmada önemli rol oynamaktadır.

Yoksulluğun kadınlaşmasını önlemek, kadın istihdamını artırmak açısından kadın girişimciliğini desteklemek gerekmektedir. Özellikle yoksul kadınların eğitim düzeyinin düşüklüğü, finansal olanaklarının yetersizliği gibi nedenlerden dolayı bu kesime yönelik mikro finans uygulamaları önem kazanmaktadır. Mikro kredi uygulamaları özellikle kadının çalışma yaşamına katılımı ve güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Mikro krediler ile finansman, eğitim, ayrımcılık vd. nedenlerden dolayı işe giremeyen kadınların emek piyasasına katılımı sağlanmaktadır. Ancak, mikro krediler az sayıda kişiye ulaşmakta ve özellikle küçük işletmelerin kurumsallaşma ve verimlilik düzeyi düşük olduğundan başarıya ulaşma şansı düşük olabilmektedir (Serinikli, 2016:605,606). Kadın yoksulluğunu önlemek amacıyla kadın girişimciliğinin artırılmasında küçük ölçekli işletmeler ve mikro finans etkili rol oynamaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde işletmelerin önemli bir çoğunluğu küçük ölçekli işletmelerdir.

Mikro kredi uygulaması, 1974 yılında Chitagong Üniversitesi ekonomi Profesörü Muhammed Yunus tarafından başlatılmıştır. Düşük gelirlili ve yoksulluğun yoğun olarak yaşandığı Bangladeş'te halkın çaresizliği karşısında, Yunus ekonomi modellerinin dışında farklı çözüm arayışında olmuştur. Yunus, Chitagong Üniversitesi yakınlarında bir köyde yoksul kesime yönelik araştırma yapmıştır. Araştırma bulgularına göre, yoksul kesim kendi yetenekleriyle iyi işler başarmışlardır. Yunus'a göre, yoksulluğun nedeni iddia edildiği gibi eğitimsiz veya cahil olmaları değil sermayelerini ellerinde tutamamalarıdır. Yunus, araştırmanın yapıldığı pilot köyde ilk kredi deneyimini gerçekleştirmiştir. Kredilerin yüksek geri dönüş oranları Yunus'u cesaretlendirmiştir. Bu sayede, Yunus Grameen Bank'ı kurarak daha yüksek miktarlarda kredi uygulamalarını gerçekleştirmiştir (Şengür ve Taban, 2012: 65,66).

Bangladeş Grameen Bank deneyiminden sonra dünyada mikro-kredi uygulamaları artmıştır. Küresel ölçekte uygulama olanağı bulan mikro kredi girişimleri yoksulluğun azaltılmasında en başarılı uygulamalardan birisi olarak benimsenmiştir. Mikro kredi uygulamaları özellikle kadın yoksulluğunun giderilmesinde kullanılan kapsayıcı bir politika aracı olmuştur. 1980 sonrasında ise mikro kredi uygulamaları yaygınlaşmıştır. " Mikro-kredinin diğer finansman biçimlerinden en önemli farkı; kredinin geri ödenmesine yönelik ısrar mekanizması, kredi masraflarını karşılayabilecek faiz oranlarının uygulanması ve alternatif kredi kaynağı tefecilik gibi illegal sektörler olan müşteri gruplarına odaklanarak daha önceki belirli hedeflere yönelik kalkındırma amaçlı borç verme işlerinin yarattığı handikaplardan insanları kurtarmasıdır. Bunun sonucunda, faaliyetin odak noktası, yoksullara hizmet etmek amacına yönelik sürdürülebilir yerel finans kuruluşlarının kurulmasına kaymıştır. Mikro-kredi siyasi kaygılardan uzak görünen, kâr amacı gütmeyen bir özel sektör inisiyatifi olarak gelişmiş ve dolayısıyla, kalkındırma amaçlı borç verme faaliyetlerinin diğer şekillerine kıyasla çok daha iyi bir performans sergilemiştir". Mikro kredi uygulamaları yoksulluğun ve özellikle kadın yoksulluğunun önlenmesinde önemli bir politika aracı olması ile birlikte hükümetlerin gerekli makroekonomik altyapıyı sağlamaları ve kurumsal altyapıyı oluşturmaları son derece önemlidir (Soyak, 2010, 134-136).

Mikro kredi uygulamaları, özellikle yoksulluktan en fazla etkilenen kadınları hedeflemektedir. Mikro kredi girişimlerinin kadının güçlendirilmesinde ve yoksullukla mücadelede etkili bir araç olup olmadığını sorgulayan yaklaşımlar bulunmaktadır. Araştırmaların bir kısmı mikro kredi uygulamalarının kadın yoksulluğunun azaltılmasında etkili bir araç olduğunu ileri sürmektedirler. Bazı araştırmalar ise yoksulluk sorununun toplumsal cinsiyet rolleri ile bağlantılı olduğu, mikro finans uygulamaları çözümlerinin yeterli olmayacağını ortaya koymaktadır. ve bu çözümlerin yetersiz kalacağını savunmaktadır. Yapılan araştırmaların bir kısmı, mikro kredinin genelde yoksullukla daha özde kadın yoksulluğu ile etkin bir mücadele aracı olmadığı sonucuna ulaşırken, diğer bir kısmı mikro kredinin istenen hedeflere ulaşmasının çeşitli ön koşullara bağlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Copastake, Zambia-Copperbelt'te (1999-2001), Shakya ve Rankin, Zaman (1995), Khandker, Mailo, Halepoto ve Shah mikro finans çözümlerinin yeterli olamayacağını ileri sürmüşlerdir. Literatürde mikro kredinin yoksullukla mücadelede etkili bir araç olduğunu ileri süren çalışmalar ise Sultan ve Masih, Mazumder ve Wencong de, Emmanuel, Okoh ve Douglas'da, Priya ve Sathiya vd. dir. Yapılan araştırmalar değerlendirildiğinde mikro kredi uygulamalarının kadın yoksulluğunun azaltılmasında ile etkili bir araç olduğu ancak bu durumun kadınların yoksulluk derecesi, kadının eğitim düzeyi, toplumdaki konumu, yerel piyasa koşulları gibi bir çok etkenle ilişkili olduğu görülmektedir. Bu nedenle, yoksul kadınlara sağlanacak kredi olanaklarının, yoksulluğu azaltacak tek bir araç olarak kabul edilmesinin ihtiyatla değerlendirilmesi gereken bir durum olduğu ifade edilmektedir (Çuhadar ve Algan, 2019:83-105).Mikro kredi uygulamaları girişimciliğin kadınlaşması tartışmasını beraberinde getirmektedir. Yoksulluğun kadınlaşmasını önlemek, kadın istihdamını artırmak amacıyla kadın girişimciliğini teşvik etmek açısından mikro kredi uygulamaları son derece önemlidir. Ancak, söz konusu kadınlarda genellikle eğitim düzeyinin düşüklüğüne bağlı olarak niteliksiz emek faktörü içinde değerlendirilmeleri kadın emeğine ödenen ücretlerin de düşük düzeyde kalmasına yol açmaktadır. Yaşam kalitesini önemli ölçüde artıramayan kadınlar insani kalkınma düzeyinin düşük düzeyde kalmaktadır. Ancak, girişimciliğin kalkınmadaki rolü dikkate alındığında söz konusu mikro kredi uygulamalarının kadınların yeteneklerini ortaya koyma ve başarıya odaklanma açısından yapılabirlik düzeylerini artıracığı, uzun dönemde ise kadının toplumdaki yerinin daha üst düzeylere çıkabileceği ifade edilebilir.

SONUÇ

Dünya ekonomisinde kadın ayrımcılığı gelişmiş ve gelişmekte olan tüm ekonomilerin sorunu olarak araştırmalara konu olmuştur. Bilgi toplumunun gelişimiyle ortaya çıkan insani kalkınma sürecinde ise kadın emeği, kadının toplumsal konumu ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği tüm ülkelerin ilgisini çekmektedir. Neoliberal politikaların etkisiyle 1990 sonrası yaşanan küreselleşme olgusunun özellikle düşük gelirli, dezavantajlı, yoksul kesimin aleyhine etkileri görülmüştür. Küreselleşme ile artan yoksulluk tüm kesimleri etkilediği gibi en fazla kadınları etkileyerek yoksulluğun kadınlaşmasına neden olmuştur. Yoksulluğun kadınlaşmasını önlemek amacıyla kadın girişimciliği daha çok sorgulanmaya başlanmıştır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde artan yoksulluk karşısında 2000'li yıllara doğru ileri sürülen kapsayıcı kalkınma yaklaşımı doğrultusunda kadın girişimciliği ve kapsayıcılık ilişkisi ön plana çıkmaktadır. Bilgi toplumunda inovasyon ve girişimcilik arasındaki güçlü bağ, girişimciliğin sosyal fayda sağlayan özelliğinin tartışılmasına yol açmıştır. Sosyal girişimcilik, ticari kar sağlamaya yönelik bir faaliyet değildir. Sosyal girişimcilik, kadının ekonomik yaşama katılımını öngören ve kadın girişimciliğini destekleyen bir girişimcilik türü olarak ele alınmaktadır. Kadın girişimciliğini teşvik etmek açısından ise kapsayıcı politikalar önem kazanmaktadır. Bu kapsamda, sosyal girişimcilik, kapsayıcı politikalar kapsamında değerlendirilebilir.

1980 sonrası izlenen kalkınma politikaları daha çok Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler vd. uluslararası kuruluşların belirlediği kalkınma hedefleri doğrultusunda şekillenmektedir. Kadın yoksulluğunun azaltılması ve kadın girişimciliğinin artırılması açısından küresel politika önerileri oluşturulmaktadır. Girişimcilik ve inovasyon arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Kadın girişimciliğine yapılacak yatırım da bir insan sermayesi yatırımı olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda, mikro çözümlerin (birey ve firma düzeyinde) de bilgi toplumunda inovasyon odaklı gelişme sürecini hızlandıracağı söylenebilir. Dünyada küresel boyutta kadınların girişimcilik yeteneğinin ortaya çıkmasında kapsayıcı politikalar çerçevesinde özellikle yoksul kadınlarda finansal olanaklara erişim son derece önemli bir konu olarak ele alınmaktadır.

Çalışmada, teorik değerlendirme çerçevesinde kapsayıcılığın kadın girişimciliği ve kadın istihdamı üzerindeki olumlu etkileri olduğu ifade edilebilir. Ayrıca, çalışmada, ülkeler ve firmalar ölçeğinde inovasyon odaklı, sosyal girişimciliği destekleyen kapsayıcı bir kalkınma anlayışının kadın girişimciliğini artıran önemli bir etken olduğu vurgulanmaktadır. Özellikle finansal kapsayıcılık kapsamında da mikro kredi uygulamaları kadın yoksulluğunu önlemede etkili bir politika aracı olarak değerlendirilebilmektedir. Konuya ilişkin ampirik değerlendirme ve kadın girişimciliğinin artırılmasında kadın kooperatifleri vd. başka bir çalışmanın konusu olarak ele alınabilir. Yapılan değerlendirmeler ışığında, çalışmada küreselleşme sürecinde yoksulluğun kadınlaşmasına engel olmak açısından çalışmada kadın girişimciliği ve kapsayıcılık ilişkisi açısından sosyal girişimcilik ve mikro finans konularına dikkat çekilmektedir. Ancak, mikro kredi uygulamaları kadın yoksulluğu ve kadının güçlenmesi yönünden finansal olanaklara erişim, kısa vadeli çözümler getirmekle birlikte uzun dönemde eğitim ve gelir dağılımı açısından kadının toplumdaki konumunu niteliksel olarak yükselten bir politika aracı olmadığı ifade edilebilir. Kadın girişimciliği kalkınmada bir insan sermayesi yatırımı olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda, kadın yoksulluğunun önlenmesi ve kadının güçlendirilmesi için finansal çözümlerin yanı sıra kadınların eğitimine yapılacak yatırım ile sosyal girişimcilik uygulamalarının daha etkin olabileceği ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

- Altun, D.(2017), “Yerel Kalkınmada Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları:Yerel Yönetimlerin Rolü”, *Toplumsal Cinsiyet Farklı Disiplinlerden Yaklaşımlar*, Ed. Derya Altun, Huriye Toker, Nika yay.61, Ankara, ss.47-59.
- Aşkın, A., Nehir, S., & Vural, S. Ö. (2011). Tarihsel süreçte girişimcilik kavramı ve gelişimi. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.
- Bozoğlu Batı, G., & İnel, M. N. (2015). Kadın Girişimcilerin Profili Bağlamında Çatışma Düzeyleri Ve Yatırım Tercihleri: Yalova İli Üzerine İnceleme. *Journal Of Marmara University Social Sciences Institute/Öneri*, 11(44).
- Bradshaw, S., Chant, S., & Linneker, B. (2017). Gender and poverty: What we know, don't know, and need to know for Agenda 2030. *Gender, Place & Culture*, 24(12), 1667-1688.
- Çuhadar, P., & Algan, N. (2019). Kadın Yoksulluğu Ve Mikro Kredi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 41(1), 83-105.
- Diamond Jr, A. M. (2006). Schumpeter's creative destruction: A review of the evidence. *Journal of Private Enterprise*, 22(1), 120.
- Gerşil, G. (2015). Küresel Boyutta Yoksulluk ve Kadın Yoksulluğu. *Journal of Management & Economics*, 22(1).
- Işık, N., Işık, H. B., & Kılınç, E. C. (2015). Girişimcilik ve inovasyon ilişkisi: Teorik bir değerlendirme. *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 1(2), 57-90.
- Keyifli, N., Karakurt, B., & Şentürk, S. H. (2022). Kamu Kesimi Büyüklüğü Ve Kapsayıcı Büyüme İlişkisi: Yükselen Piyasa Ekonomileri Üzerine Ekonometrik Bir Çalışma. *Sayıştay Dergisi*, 33(124), 39-69.
- Metin, B. (2013). " Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından"" Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesine" Dünya Bankası'nın Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı. *Çalışma ve Toplum*, 37(2).
- Mustafa, Ö., & Çiftçi, N. (2009). AR-GE Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri ve AR-GE Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 219-240.
- O'Neill, M. P. (1977). *An analysis of entrepreneurship in economic development: a synthesis of Schumpeter, Hagen, and McClelland*. The University of Oklahoma.
- Ozeren, E., Saatcioglu, O. Y., & Aydın, E. (2018). Creating social value through orchestration processes in innovation networks: The case of “Garbage Ladies” as a social entrepreneurial venture. *Journal of Organizational Change Management*.
- Özgün, F. (2021), Kapsayıcı Büyümenin Bir Unsuru Olarak “Üretken İstihdam” Kavramı ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 273-295.
- Özütler, H. (2018). Kapsayıcı Büyümenin Kuramsal Çerçevesi Üzerine Bir Araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 23(4), 1455-1477.
- Pearce, D. (1978). The feminization of poverty: Women, work, and welfare. *Urban and social change review*.
- Schultz, T. W. (1980). Investment in entrepreneurial ability. *The Scandinavian Journal of Economics*, 437-448.

- Schumpeter, J.A. (1934) *The Theory of Economic Development*, Harvard University Press: Cambridge MA. Schumpeter, J.A. (1942) *Capitalism, Socialism and Democracy*, 3rd edition, London: George Allen and Unwin, 1976.
- Serinikli, N. (2016). Kadın Yoksulluğunu Önlemede Girişimciliğin Önemi: Kadın Kooperatifleri Ve Mikro Kredi Uygulamaları. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 598-609.
- Sen, A. (1993). Capability and well-being. *The quality of life*, 30, 1-445.
- Soyak, M. (2013). Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), 129-144.
- Soysal, A. (2010). Türkiye'de Kadın Girişimciler: Engeller Ve Fırsatlar Bağlamında Bir Değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 65(01), 83-114.
- Sönmez, A., Arıker, Ç., & Toksoy, A. (2016). Dünya'da ve Türkiye'de sosyal girişimciliğin gelişimi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 17(37 Girişimcilik Özel Sayısı), 102-121.
- Şener, Ü. (2012), "Kadın Yoksulluğu", *Mülkiye Dergisi*, 36(4), ss.51-67.
- Şengür, M., & Taban, S. (2012). Yoksullukla mücadele stratejisi olarak mikro kredi uygulaması: Eskişehir ili örneği. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 59-89.
- Toksöz, Gülay (2011), *Kalkınmada Kadın Emegi*, Varlık yayınları, İstanbul
- Tuncel, C. O., & Bakır, H. (2010). Yenilik Temelli Bir Bölgesel Gelisme Sürecinde Kalkınma Ajanslarının Yeri. *Business and Economics Research Journal*, 1(4), 19.
- Topkaya, Ö. (2013). Tarihsel süreçte girişimcilik teorisi: girişimciliğin ekonomik büyüme ve istihdam boyutu. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.
- Tulan, D., & Türko, E. S. (2018). Kadın girişimciliği: Erzurum ilinde bir uygulama. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 285-306.
- Tunç, M. (2018), *Türkiye Kapsayıcı Kalkınmanın Neresinde?*, Nobel yay., Ankara.
- Noyan Yalman, İ., & Gündoğdu, Ö. (2014). Kadın girişimciliği ve bölgesel kalkınma: TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) bölgesinde uygulama. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*.
- Yener, S. (2018). İktisadi kuramlar ve girişimcilik. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 13-38.
- Yenilmez, M. I. (2017). Kadın Güçlendirmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği'nin Ölçülmesi: Türkiye Örneği. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 24(2), 485-503.
- Yetim, N. (2002). Sosyal Sermaye Olarak Kadın Girişimciler: Mersin Örneği. *Ege Academic Review*, 2(2), 79-92

EXTENDED ABSTRACT

In the process of transition to the knowledge society, innovation and entrepreneurship are important factors that determine the level of development. In the world economy, it is seen that women's labor is characterized as emotional labor and care labor in the transition period from agricultural society to industrial and knowledge society in developed and developing economies. In the innovation and human-oriented development process in the knowledge society, the role of women in the development process and the empowerment of women are discussed in detail. Globalization has led to the feminization of poverty with the effect of neoliberal policies and increased gender inequality. In this process, with the aim of empowering the role of women in development and eliminating gender-based inequality and poverty; women entrepreneurship and inclusive development approach is being discussed. One of the activities involving women is social entrepreneurship, and the other is micro-credit applications to support women's entrepreneurship. Within the framework of social entrepreneurship, global and local inclusive policies are on the agenda in order to strengthen the place of women in society. Inclusivity can be considered as a newly accepted approach in terms of questioning the position of women in society. In this article; the relation between women entrepreneurship in development and inclusive development is being discussed. In the research, the literature review method was used. In this context, the search for inclusive policiessuch as financial solutions, social entrepreneurship and micro-credits, etc., in terms of the prevention of increasing women's poverty in the globalization process and the participation of women's labor in the economy are studied. In this study, with the help of the current literature; it is emphasized that an innovation focused and inclusive development approach with respect to firms and countries is an factor that increases women entrepreneurship.